

Lääkekasvien liike ja lumous uuden ajan alussa

Leidenissä 15.–17. huhtikuuta 2015 järjestetty konferenssi *Materia medica on the move: collecting, trading, studying, and using medicinal plants in the early modern period* toi ilmi, kuinka lääkekasvit ovat tuottaneet historiantutkijoille rikasta lähdemateriaalia, houkutelleet heitä uusiin tutkimustapoihin ja liittyneet ajankohdaksiin tieteenhistoriallisiin kysymyksiin. Uuden ajan alku mannervälisine löytöretkineen on vedonnut kasveista kiinnostuviin niin aikanaan kuin takautuvasti historiankirjoituksessa, mutta niiden reittien rekonstruointi paljastaa yhä yllätyksiä.

Florike Egmond johdatti kuulijansa pohtimaan auringonkukan tietävästi ensimmäistä kuvitusta Euroopassa. Kuva ilmestyi Etelä-Saksassa, hämmäntävän kaukana tuontituotteita vastaanottavista satamista. Syyksi tutkija epäilee kahta vaikutusvaltaista saksalaista sukua, jotka Espanjan velkajärjestelyiden vuoksi saivat taloudellisia oikeuksia siirtomaihin ja siten paremmat mahdollisuudet hankkia eksoottisia luonnonantimia Atlantin takaa. Kasvien kulkureitit eivät olleet ennalta arvattavia – esimerkiksi eteläamerikkalainen cashew

saapui Eurooppaan Intian ja Afrikan kautta.

Konferenssin aikana tutkijat tarkensivat kuvaa uuden ajan alun lääkekasvien liikkeistä moninaisena ilmiönä, joka ei aina ollut tasa-puolinen vaihdon ja omaksumisen prosessi. Sabine Anagnostoun mukaan tietoa ja osaamista monipuolisesti edistäneet jesuiitat yhtäältä ottivat oppia kaukaisten lähetysmaidensa lääkekasveista, toisaalta pitäytyivät eurooppalaisissa lääketieteellisissä teorioissa. Henkilösuhteet, jesuiittojen verkostot mukaan lukien, katsottiin yleisesti merkittäväksi tekijäksi kasvioppien leviämisessä ja vakiintumisessa. Harold Cook tosin huomautti taloudellisten motiivien olleen toisinaan ihmiskontakteja keskeisempi vetovoima maailmanlaajuiselle lääkeaineiden vaihdannalle.

Materia medica on the move pyrki tarkastelemaan eurooppalaisten tutustumista uusiin kasvilajiin Atlantin ylitystä pidemmälle. Clare Griffinin mukaan erityisesti eurooppalaiset alueet suurten siirtomaaisäntien ja satamien ulkopuolella ovat jääneet vähemmälle huomiolle amerikkalaisten lääkkeiden leviämisen tutkimuksessa. Omassa esityksessään hän esitteli venäläisen kirjallisen ja kirjanpidollisen aineiston tuloksia, jotka tekevät kulttuurisia kontrasteja näkyviksi: vaikka eksoottisten kasviainneiden tuonti Venäjälle oli 1600-luvulla vilkasta, ne eivät ilmestyneet ajan korkeatasoisiin lääketieteellisiin teksteihin. Sa-

mankaltaista mielenkiintoa havainnoida paikallisia eroavaisuuksia, lokaalin ja globaalin yhteyttä, paljastui viljalti muidenkin osallistujien esityksistä.

Yksi paikalliseen kontekstiin pe-rehtyneistä puhujista oli Tinde van Andel. Hän on tutkinut kielitieteen, etnobotaniikan ja antropologisen kenttätöiden keinoin, kuinka Länsi-Afrikasta tuodut orjat uudistivat kasvilääkintäänsä Surinamesa. Van Andelin työ tukee näin Harold Cookia hänen pohtiessaan toiminnan ja tekijöiden monipuolisuuden haastavan tutkijoita etsimään vaihtelevia lähestymistapoja lääkekasvien tutkimukseen.

Hjalmar Fors ja Nils-Otto Ahnfelt ovat vielä tänä vuonna ryhtymässä jännittävään tieteenaloja yhdistävään työhön, kun he rekonstruoi-vat käytännössä 1700-luvulla yleistyneen lääkeaineen, niin kutsutun ”ruotsalaisen katkeron” (*”Hjärnes beska elixir”*) farmaseuttisen valmistuksen. Historiallisen simulaation avulla tutkijat toivovat palauttavansa jo hävinnyttä tietotaitoa ja pääsevänsä käsiksi menneiden toimintamallien problematiikkaan.

Monitieteelliset tutkimustavat ovat seurausta myös lähdeaineiston kirjavuudesta, jonka historiallisen kasvilääkinnän tekijät ja toiminnat ovat jättäneet taakseen. Farmaseuttiset luonnonkabinetit, näyttekokoelmat, kirjanpidolliset dokumentit, kirjeenvaihto, oppikirjat, herbaariot, kasviot, visuaaliset ja kirjalliset kuvaukset vaativat erilaisia lukutapoja ja ymmär-

rystä aineiston tulkinnallisista rajoista.

Visuaalisen materiaalin tutkimuksessa ei Florike Egmondin mukaan ole juuri problematisoitu kuvauksen ja kasvituntemuksen yhteyttä. Kuvan ja kohteen välinen suhde saattaa olla maantieteellisesti ja kronologisesti moniselitteinen. Eurooppalaiseen kuvitukseen ilmestynyt kasvi voi olla alueella yleisessä käytössä, jopa viljelyksessä, mutta kasvi saattaa olla myös tunnettu vain kuvana tai piirretty kuvattujen näytteiden avulla. Tietoaikkojen tulkitsemiseksi Egmond ehdotti niin kutsuttujen ”merkitsijäkasvien” (*pointer plants*) käyttöä, jolloin kasvien ajoitusta voisi pohtia kronologialtaan tunnettujen lajien avulla, kuten geologiassa on ollut tapana.

Lähdemateriaalit johtivat konferenssin keskustelua kohti tieteenhistoriassa parhaillaan vaikuttavia suuntauksia. Marta Lourenço tiivistä historiografiaa kertomalla tutkimuksen kääntyneen lineaarisesta tiedekäsityksestä kohti epäjatkuvuuksia, sosiaalisuutta ja kulttuurisuutta. Hän ei pitänyt liikkeitä varsinaisesti erillisinä, vaan katsoi niiden yhteistoiminnan tuottaneen materiaalisena käänteen, johon tilaisuudessa perehdyttiin tuoreiden tutkimusten lisäksi myös teoreettisella tasolla.

Materiaalinen ulottuvuus ei ole tekstipitoiselle historian tutkimukselle ongelmaton. Yksi Lourençon huolenaiheista on objektien säilyminen ja mahdollisuudet tutkimukselliseen hyödyntämiseen. Museot ovat hänestä jo kauan pitäneet tieteellistä esineistöä enemmän pedagogisina instrumentteina kuin tutkimuskohteina.

Marta Lourenço herätteli osallistujia ajattelemaan, onko materiaalista kulttuuria edes kunnolla määritely. Tekstiä ja objektia on vaikea pitää erillään, kun tutkimuksessa materiakin on tulkittava sanallisesti. Clare Griffin kuitenkin epäili kirjoitetun sanan olevan vähemmän

välttämätön kuin tutkijat tapaavat olettaa, ovathan ihmisyhteisöt usein löytäneet vaihtoehtoisia sanattomia kommunikaatiomuotoja. Alexandra Cook puolestaan näki tekstin tärkeyden objektien identifioinnissa. Esimerkiksi Hans Sloanen kokoelmien tunnistus vaati aikanaan mittavasti selvitystyötä. Kaiken lisäksi tietyt esineet vastustavat jyrkkää jaottelua. Eric Jorink otti esimerkiksi herbaariot, jotka samanaikaisesti ovat sekä materiaalisia objekteja että kasvien representaatioita.

Digitaalisuus voi tarjota uusia näköalapaikkoja materiaaliseen maailmaan, mutta ei anna vastauksia kaikkiin kysymyksiin. Clare Griffinin mielestä tutkijalle ei aina riitä näkyvä kuvaruudulla, joka ei kykene välittämään kaikkia objektin fyysisiä ominaisuuksia. Tähän Marta Lourenço lisäsi kolmiulotteisten esitysten voivan tulevaisuudessa yleistyä.

Materia medica on the move -konferenssin järjestäjät ovat hekin pyrkineet parantamaan tietotekniikan tarjoamia mahdollisuuksia käyttää ja säilyttää historiallisen kasvilääkinnän perintöä. Tilaisuus järjestettiin osana Utrechtin yliopiston, Huygens ING -instituutin ja Naturalis Biodiversity Centerin Time Capsule -projektia. Naturalis Biodiversity Center toimii myös isäntänä konferenssille yhdessä Museum Boerhaaven kanssa.

Time Capsule pyrkii luomaan teknisen alustan, joka parantaisi digitaaliseen muotoon tallennetun kasvilääkinnällisen perinnön saatuvuutta. Lisätietoja aiheesta, kuten konferenssin tiivistelmän ja abstraktit, saa projektin internetsivuilta (www.timecapsule.nu).

KATARIINA LEHTO
TAMPEREEN YLIOPISTO